

Мирјана М. МАШНИК

## ЕДЕН НОВООТКРИЕН ПОРТРЕТ НА КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ ВО ЦРКВАТА СВ. НИКОЛА КАЈ СЕЛО ОРЕОЕЦ (МАКЕДОНСКИ БРОД)

Манастирската црква Св. Никола над селото Ореоец (Македонски Брод) сместена на падините на планината Песјак, во својата сликарска декорација содржи еден портрет за кој со сигурност може да се каже дека го претставува величкиот епископ Климент Охридски, заштитник на градот Охрид<sup>1)</sup>. Насли-

<sup>1)</sup> На манастирската црква Св. Никола над селото Ореоец (Македонски Брод) досега не се вршени пошироки истражувачки работи. Истражувања од помал обем од поединци постојат, меѓутоа до денес не е направена публикација за содржините на овој значаен споменик од нашето минато. Споменикот не е опфатен ниту со книгата за културното наследство во Македонија од авторите К. Балабанов, А. Николовски и Д. Корнаков (Споменици на културата на Македонија, Скопје 1980).

Меѓу првите наши истражувачи на овој терен се вбројува Т. Смиљаниќ Брадина кој во својата студија „Клџевија“ (Српски етнографски зборник, Населба и порекло становништва II, књ. 28, Београд 1935, 368, 478) укажува, можеби меѓу првите на вредноста што ја има манастирот. Тој меѓу другото вели дека „црквичката“ којашто е од поголеми размери има сочуван натпис над вратата, но е бришан и се распознава годината 1602“.

Вака датирана манастирската црква Св. Никола се споменува, понатаму, кај д-р Владимир Р. Петковиќ, во неговиот капитален попис на цркви (Преглед црквених споменика кроз повесницата српског народа; Београд 1950, 230), повикувајќи се во датацијата директно на Т. Смиљаниќ Брадина.

И Сретен Петковиќ ја повторува истата 1602 година како година на подигањето на Ореоечкиот манастир (С. Петковиќ, Зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије 1557—1614, Нови Сад, 1965, 214).

Со неодамнешните конзерваторски истражувања на манастирската црква што ги презеде Републичкиот завод за заштита на спомениците на културата — Скопје, и особено со истражувањата на ликовниот репертоар се сторени напори да се прочита и искалкира доста избледениот ктиторски натпис над западниот влез од наосот, благодарјќи на што е уточнета годината на подигањето на манастирот, а ка-



Климент Охридски, Манастирска црква „Св. Никола“, с. Ореоц,  
Македонски Брод, XVI век.

кан е во монашка облека во цел раст, во наосот, и тоа на северниот ѕид веднаш до иконостасот. Од десната страна на главата е сочувана вообичаена сигнатура *Оагнѳ* додека вториот дел на сигнатурата од десната страна, каде што е испишано името на светителот, е сосема исчезнат.

За идентификација на портретот ни послужија фундаменталните истражувања на развојот на физиономските карактеристики и воопшто појавата на портретот на Климент Охридски во ѕидното сликарство од еминентниот професор д-р Цветан Грозданов. Како резултат на неговите долгогодишни аналитичко-морфолошки и тематско-иконографски проучувања на ликовната претстава на Климент Охридски произлегоа бројни научни согледувања за овој македонски и словенски просветител, чија книжевна активност и популарност, ги преминувала границите на архиепископскиот град Охрид, за кој бил духовно и физички врзан<sup>2)</sup>.

Новооткриениот портрет е само мал придонес во веќе богатата скала на идентификувани портрети на Климент Охридски, кој воедно овозможува следење на неговиот култ, како во границите на охридската дијецеза, така и надвор од неа. Веќе утврдените иконографски и типолошко-физиономски карактеристики ја олеснуваат неговата идентификација и во случаи (како што е овој) кога се исчезнати идентификационите сигнатури.

За идентификација на овој лик ни послужија неколку веќе утврдени поставки за идејно-тематската поврзаност, врзани за местото на овој светител во севкупната тематска програма на Црквата, и уште побитно физиономско-типолошките карактеристики на Климентовиот портрет од неговата појава па сè до развојот на неговиот лик во поствизантиската уметност.

Како што е утврдено од проф. Ц. Грозданов, портретот на Климент во сите охридски цркви од XIV век, освен во црквата Св. Димитрија, е насликан на јужниот ѕид на наосот со

---

ко резултат е констатирано дека во свое време Т. Смиљаниќ Брадина последната буква од годината Г погрешно ја прочитал во I, па врз таа основа ја добил годината ЗРI — 7110, односно 1602. Бидејќи последната буква од годината не е I, туку Г се добива запишаната година ЗРГ—7103, односно 1595 година, со што Ореоечкиот манастир хронолошки се датира во последната деценија на XVI век, а не како досега во почетокот на XVII век.

<sup>2)</sup> За оваа проблематика види: Ц. Грозданов, Појава и продор портрета Климента Охридског у средњовековној уметности, Зборник за ликовне уметности 3, Н. Сад 1967, 49—70; истиот, О портретима Климента Охридског у охридском живопису XIV век, Зборник за ликовне уметности, Н. Сад 1968, 103—117; истиот. Односот меѓу портретите на Климент Охридски и Климент Римски во живописот од првата половина на XIV век, Кирил Солунски, 1, Симпозиум 1100 годишнина од смртта на Кирил Солунски, Скопје 1970, 99—107; истиот, Портрети на светителите од Македонија од IX—XVIII век, Скопје 1983, 38—104.

определена група на светители. Тоа се светите лекари Пантелејмон, Кузман и Дамјан, потоа Наум Охридски и мирликискиот епископ Никола<sup>3)</sup>).

Во Ореочката манастирска црква Климент Охридски е насликан на северниот пиластер и тоа на неговата западна страна која претставува внатрешен дел на потпорниот лак, веднаш до иконостасот, како пандан на патронот на храмот св. Никола Чудотворецот, кој е насликан на јужниот пиластер на исто место. Врската на Климент Охридски со мирликискиот епископ Никола не е објаснета, но се знае дека двајцата имале заштитничка и чудотворна моќ, поради што биле мошне популарни во народот. Бројните заеднички претстави ја потврдуваат таа констатација<sup>4)</sup>.

Местото што Климент го заема на северниот ѕид во наосот веднаш до претставата на Деизисот има концепциски сличности со црквата Св. Димитрија во Охрид<sup>5)</sup>, при што неговата фигура веднаш до Деизисот се објаснува и со застапничката улога во посредувањето во молитвите на ктиторот на храмот, па дури и на целиот овој пат поробен народ, кој преку омилениот светител моли за спас од вековниот поробувач. Ако се има предвид дека манастирот Св. Никола Ореочки и граден и живописан во 1595 година, во времето на турскиот султан Мехмед III, најголемиот прогонувач на христијанството во Турската империја, разбирлива е идејната поставеност на домашниот и омилениот светител во контекстот на застапништво. Уште поблиску, Климент овде се јавува до иконостасот, дури и пред Деизисот, кому по правило секогаш му припаѓало ова место. Ваквата концепција се јавува само уште еднаш и тоа во црквата Св. Горѓија во охридското село Годивје, од XV век<sup>6)</sup>.

Во прилог на претпоставката дека се работи за портретот на Климент Охридски е појавата на светиот лекар Пантелејмон на западниот ѕид во долниот дел на северниот потпорен лак наспроти Климентовата претстава. Врските на Климент и Пантелејмон, неговиот храмовен светител познати се во охридското сликарство. 27 јули е празник на нивната заедничка прослава и датум на Климентовата смрт.

Како пандан на св. Пантелејмон на западната страна на јужниот ѕид насликани се светите лекари Кузман и Дамјан, чија исцелителска моќ се вклопува и ја заокружува општата тематска концепција на храмот.

На северниот ѕид, во тематскиот распоред на олтарот, на долниот дел од потпорниот лак е поставен ликот на св. Ахил

<sup>3)</sup> Ц. Грозданов, Портрети на светителите..., стр. 57

<sup>4)</sup> Исто, стр. 59

<sup>5)</sup> Исто, стр. 56, 71, 75

<sup>6)</sup> Ц. Грозданов. Портрети на светителите... стр. 91; Г. Суботиќ, Охридската сликарска школа од XV век, Охрид 1980, стр. 29

(овде сигниран како *ὁδὸς ἀρχαίης*). Ликовите на Климент Охридски и Ахил се уште една потврда за негувањето на традицијата во истакнувањето на домашни култови и нивно сместување во тематскиот распоред на живописот на храмовите<sup>7)</sup>.

Иако ретка, сепак е позната претставата на Климент како монах<sup>8)</sup>. Во Ореоечкиот манастир тој е облечен во скромна монашка облека со развиен свиток в раце. Во спомениците од поствизантиската уметност монашки портрет на охридскиот светител е откриен во уште еден манастир посветен на св. Никола Топлички во Демирхисарско, кој потекнува од 1535 година<sup>9)</sup>.

Во прилог на досега изнесените и потврдени примероци за идејно-тематската поврзаност на светителот со другите светители одат и портретските и индивидуалните црти на Климент. Тие е манифестираат во изразито високо и сегментирано чело со малку коса од страна и по средина на темето, нагласени јаболчници на долгнавестото лице и долга брада која шилесто завршува. Ликот на Климент од Ореоец има изразити физиономски црти со нагласена чудотворна моќ која зрачи од очите и погледот. Импресивниот лик на Климент по својата евокативност, ликовниот третман и сензибилност се издвојува од другите ликови на светителот, пастанати во ликовната уметност од поствизантискиот период. Ако се земе предвид дека неговата претстава како монах е нешто поретка<sup>10)</sup> (тој главно е претставуван со епископски инсигнии), тогаш значењето на неговата идентификација и присуството во црквата од овие краишта на Македонија, кои влегувале во рамките на Охридската дијецеза, е неоспорно голема.

---

7) Ц. Грозданов, *Портрети на светителите...*, стр. 156

8) За Климент како монах види: Ц. Грозданов, *Портрети на светителите...*, стр. 69; Ц. Грозданов, *Односот меѓу портретите на Климент Охридски и Климент Римски...*, стр. 105

9) Ц. Грозданов, *Портрети на светителите...*, стр. 98

10) Најстара претстава на Климент како монах сретнуваме во нартексот на катедралната црква Св. Софија во Охрид од околу 1345 година. По втор пат се јавува во Велестовечката црква Успение на Богородица од 1444 година, насликан веднаш до св. Никола, а во припратата на Топличкиот манастир се јавува во XVI век (1535 г.).

## A NEW DISCOVERED PORTRAIT OF CLEMENT OF OHRID

### Summary

By the recent preliminary investigations of the artistic repertoire of the monastery church of St. Nikola of 1595 above the village of Oreoc (Makedonski Brod) was identified a portrait of the great slavomacedonian educator Clement of Ohrid.

Through the whole Byzantian and Post-Byzantian period of the Medieval art, he, as a popular saint was especially present in the artistic programme both in the Ohrid churches and the churches which were in and outside the frameworks of the Ohrid Archbishopry.

Determining the tipological and phisiological features of this e saint and making an ideological and thematic connection of the place that this saint takes in the common programme conception, e succeeded to identify the portrait of Clement of Ohrid in this church, where we found vanished the identified signatures.

In the Oreoc church Clement of Ohrid was presented in an unusual iconographic frame, before Deisis, immediately after the iconostasis on the north wall as a pendant of the protector of the St. Nikola Church. Such a solution could only be met at the St. George Church of the XV century at the village of Godivje, near Ohrid. Clement of Ohrid is painted in priest's clothes (which is very rare) and in three forths figure.

The newly discovered portrait of Clement of Ohrid enriches the artistic image about his, representing an important contribution for the common spiritual culture and cultural inheritance of Macedonia.